

Eltűnés a versben

Koncz István összegyűjtött verseiről

Láng Gusztávnak, tisztelettel

Koncz Istvánnak (1937–1997) Zentán, szűkebb pátriájának határától valamennyire távolabb megjelent *Összegyűjtött versei* alkalmat ad költészetének újraolvasására, ezzel együtt néhány, e költészetet közelebről és távolabbról érintő kérdés felvetésére. Részint arra, hogy hol jelölhető ki Koncz István költészetének helye a mai magyar, és ezen belül a vajdasági magyar költészet égboltján, részint pedig arra, hogy Koncz mivel hatott mélyebben, személyiségével vagy költészetével, a hatvanas években fellépő költői nemzedékre, Tolnaira, Domonkosra, Ladik Katalinra, Fehér Kálmánra és másokra, azután pedig az évtizedenként fellépő újabb költői nemzedékekre. Mert mély volt, valóban mély Koncz István hatása a vajdasági magyar költőkre, sokan fordultak hozzá biztatásért és ihletért, sokan követték költészetének példáját, ám nem e költészet egészen sajátos műveltségi hátterét figyelve, hanem sokkal inkább a benne közvetetten megfogalmazódó szabadság-eszményt, ezen túlmenően pedig azt a különleges vidék-élményt, amelynek jelentésalakzatait mind ez ideig nem írta körül Koncz költészetének befogadástörténete. Ezért mondható, hogy Koncz verseire, közvetlenül és közvetetten maguk a költők reagáltak inkább, nem az irodalomkritika. Bori Imre irodalomtörténete, Uta-si Csaba, Végel László, Danyi Magdolna, Elek Tibor írásain kívül alig akad számottevő kritikai megközelítése e költészetnek, ugyanakkor szinte nincs vajdasági magyar költő, aki – versben – ne fordult volna hozzá ajánlással, mottóval, válaszverssel, levéllel, vagy éppen színes emlékezés-prózával. Pap József „Koncz István halálhírére” írott *Búcsú* című verse, a haiku zárt formájába sűrítetten szólaltatja meg Koncz költészetének meghatározó motívumát, a Tiszát és a partot: „Élfolyunk, Pistám, / Tiszádként – sose vissza. / Csak a part marad!” Koncz István sokszor emlegetett korai versének *A szép Tisza és más* címűnek kezdő és zárósora – „A part ellenségem!” – visszhangzik Pap

József versében, a megértés ellenpontjaként, csak a part marad, az ellenség, ezzel együtt az egyetlen bizonyosság: az „elfolyunk”. Ennél összetettebb Tolnai Ottó költészetének Koncz-értelmezése: nem is annyira Tolnai emlékezőseiben, sokkal inkább verseiben, hiszen ott hivatkozással és hivatkozások nélkül is felismerhetők a Koncz-hatás nyomai, ami nem más, mint Tolnai nem szűnő küzdelme Koncz István költészetével: kevésbé a közös táj- és helyélmények, sokkal inkább Koncz költészete műveltséganyagának, zártságának, nyelvi és formai kötöttségeinek „átírása” végett. Tolnai költészetéhez Koncz költészetén át (is) vezet út, a megértésnek talán a legfontosabb útja. Domonkos költészetében távolabbról, Fehér Kálmánéban közelebről mutatható ki a Koncz-hatás, és e hatás alól a későbbiek, például Böndör Pál és mások, sem vonhatták ki magukat. Azt jelzi ez, hogy Koncz István költészete az újabb vajdasági magyar költészet megértésének középpontjában áll, története ebből a nézőpontból tekinthető át. Más szóval Koncz István költészetét a vajdasági magyar líra még a költő életében saját hagyományaként és nem kortársaként értette. Erre Koncz költészetének klasszicizáló hajlama, gyakori hivatkozásai elődökre, nagyon távoli forrásokra, az antikvitást is átértékelő gesztusaira, jogosított fel szinte minden órá (is) figyelő költőt. Nem az a tény, hogy Koncz István költői indulása, ha csak egy lépéssel is, de megelőzi Tolnai, Fehér és mások költői indulását, hanem Koncz költészetének a megnevezetlenül is „kisebbségi”-ként – Gál László, Fehér Ferenc költészetében – kanonizált értékrendtől való elszakadás erős szándéka, ami részint az ötvenes évek szerb költészetének – az irodalom életében évtizedeken át nem csendesülő vita modernnek és realisták, szürrealisták és szimbolisták, nyugatra és keletre tekintők, újabban modernnek és posztmodernnek között, Vasko Popa, Miodrag Pavlović, majd később, és nagyon erősen, Branko Miljković – hatására történt, részint pedig egy rendkívül gazdag műveltségi anyag befogadásának a kisebbségi irodalmakban és kultúrákban „idegennek” minősülő nyomására. E két tényező – az „idegennek” sajátként való befogadása és a költői beszéd műveltségi háttérének kitüntetése – tekinthető a helyi, a „vajdasági” kánon, mint sokfelől támogatott legfőbb irodalmi mérce meghaladására tett kezdeménynek, amelyből közvetlenül vezethető le a vajdasági magyar irodalomnak paradigmaváltása a hatvanas években. Onnan kezdődően és éppen Koncz István költészete jelenlétének köszönve, már csak élclapokban és tüskés hátú újságcikkekben fordulhatott elő a „modern” szitokszóként. Hogy ennek ellenére mért nincs Koncz költészetének számottevőbb recepciója, azon is érdemes volna egyszer elgondolkodni, hiszen ezen az *Ex Symposion* nagy ambícióval készült Koncz-száma sem változtatott lényegesen. Úgy látszik, Koncz a költők költője, és nem a kritikusoké. Miközben továbbra sincs válasz arra, költészetével vagy személyiségével hatott-e mélyebben Koncz a kortársaira és az őket követőkre. Koncz István nem élte közvetlenül az irodalom életét. A

vidéki ügyvéd életmódja, a sikeres ügyvédé akár el is távolíthatta volna a költészettől, szokásosan az ifúság bűnei között tartva számon a korai verseket. Nem így történt. Konczot fogva tartotta a versírás, mégpedig paradox módon magától az irodalom mindennapjaitól való távolság fenntartásával. Mert Koncz távolságot tartott, kívül élt az irodalom életén, hatásának köszönve azonban a középpontjában. Mértéket jelentett költészetével és életvitelével is. Jogi képzettsége viszonylagos szabadságot biztosított számára ideológiától és politikától, amely szabadságért távolságtartásával fizetett. Ugyanez tette személyiségét olyannyira vonzóvá, hogy viszonylag ritkán megjelenő versei eseményt jelentettek. Holott látszólag keveset törődött verseinek hatásával, költészetének érvényesítésével még kevesebbet. Életében megjelent kötetait mások szerkesztették, az *Átértékelést* (1969) és a kétnyelvű kötetet, a *Pesme – Versek* (1978) címűt Végel László, az *Ellen-máglyát* (1987) Danyi Magdolna, kései versei könyvben nem is jelentek meg. Nyilván ez is a távolságtartás egyik változata. A kívülállás mint a benne-lét látszólag számon sem tartott közérzete, amit a nem szűnő szabadság-vágy fűt át erősen, tette Koncz István személyiségét igazán vonzóvá, és jelölte ki helyét a kortárs költészetben, de ugyanez vezette át őt a legendába is, amely legenda sokkal inkább szól a versben, prózában, szóbeszédben legendaszövekről, mint a legenda, a belgrádi diákévek, a vidéki ügyvéd történeteinek hősről.

Most, hogy Koncz István *Összegyűjtött versei* Toldi Éva szerkesztésében és utószavával – a verseket Virág Ibolya gyűjtötte egybe – megjelent, talán remélhető, hogy a legendaszöveken túl más irányt vesz Koncz költészetének befogadástörténete, és helye ezáltal valóban kijelölhető lesz a mai magyar költészet rendjében. Annak ellenére, hogy vannak, és jogosan vannak fenntartások az összegyűjtött versek kiadásával szemben. Ezeket Utasi Csaba már számba vette a *Híd*-ban: kifogásai a szerkesztés mulasztásaira vonatkoznak. Csak remélni lehet, hogy ezek nem akadályozzák majd a Koncz-költészet kritikai újraolvasását, esetleges újra- és átértékelését. Utasi jogos észrevételein kívül érdemes odafigyelni a kiadvány címére is: a kötet „összegyűjtött” verseket tartalmaz, nem a korán elhunyt Koncz István „összes” versét. Az „összegyűjtött” azt jelenti, a kötet szerkesztője és egybegyűjtője szerint Koncz Istvánnak vannak még lappangó, e kiadványba fel nem vett versei, amelyeknek közreadásától a könyv gondozói valamilyen oknál fogva eltekintettek. Így jártak el egykoron Babits Mihály *Összegyűjtött verseinek*, sőt ugyanígy Weöres Sándor *Egybegyűjtött írásainak* kiadói is. A későbbi Babits-kiadások mutatták meg, hogy miért. Talán egyszer megtudjuk majd, mi maradt ki Koncz István „összegyűjtött”-jéből, meg hogy miért maradt ki, ha valóban kimaradt valami. Esetleg előkerülhetnek még versek régi újságlapokról is. Elképzelhető, hogy a hagyatékban megőrzöttek között válogattak a szerkesztők, annál is inkább, hiszen az utószó a „kellő filológiai támpontok” hiányáról beszél, ami elég

furcsa, minthogy a filológiának bizony vannak előre megadott „kellő” támpontjai, ezzel együtt gazdag tapasztalata és gyakorlata van, a gyakorlat pedig követhető, a tapasztalat meg hasznosítható. Vagyis az ismertebb filológiai eszközök és módszerek alkalmazásával elkerülhető lett volna a könyvnek az a furcsasága például, hogy a kéziratos hagyatékban fellelt szövegeket nem a textológia viszonylag jól ismert módszerével valószínűsíthető időrendben, hanem betűrendben közli a kötet, ami semmiképpen sem tekinthető a megőrzött írásos hagyaték „rendezésének”. Még jó, hogy – miként az utószó mondja – a szerkesztők a „közlések során mindig az ultima manus elvét” tartották szem előtt. Vagyis nem nyúltak hozzá Koncz István írásgyakorlatához, egyéni, tehát sajátos helyesírásához, se szóhasználatához, se különleges mondatszerkesztésének központozásához.

Az „összegyűjtött” kiadványok gyakorlatának megfelelően a könyv változatlan formában közli a költőnek életében megjelent két verseskötetét, az 1969-ben kiadott *Átértékelés* és az 1987-ben publikált *Ellen-máglya* című köteteket. Valahol, legalább egy jegyzetben érdemes lett volna azonban feltüntetni, márcsak az „összegyűjtött” szó tartalmassá tétele kedvéért is, hogy e két kötetten kívül megjelent még Koncz Istvánnak, és éppen a két kötet közötti féldőben, 1978-ban egy *Pesme – Versek* című kétnyelvű válogatott, régebbi és újabb verseket tartalmazó kötete is Belgrádban. Említettem, a verseket Végel László válogatta, Judita Šalgo pedig fordította. A kötet tartalmazza Végel utószavát is. És egy egészen kis olasz nyelvű füzet is megjelent Koncz Istvánnak Nápolyban, 1983-ban Giacomo Scotti fordításában. A Koncz István-kiadásoknak lehet, hogy mellékes, de semmiképpen sem mellőzhető adatai ezek. Nincs ezekben a kiadványokban a két fentebbi kötetben nem szereplő vers, hiszen mindkettő válogatás, ám kiadástörténetileg és Koncz István költészete recepciójának szempontjából valamennyit csak hozzáadnak e költészet megértés- és hatástörténetéhez. A könyv harmadik része *Kötetben meg nem jelent verseket* tartalmaz, a negyedik rész pedig „versek”-et, „töredékek”-et, „vázlatok”-at közöl „a hagyatékból”. Nagyon fontos, és csak remélni lehet, hogy teljes, vagy majdnem teljes a kötetben nem, de máshol, főként újságokban és folyóiratokban közölt versek gyűjteménye, mert azonkívül, hogy ezeket a költő már nem adta ki külön kötetben, sok minden másra is rávilágít. Arra például, hogy jó néhány korai vers miért maradt ki az *Átértékelés* című kötetből, főként azonban arra, hogy milyen, mostani olvasatunkban igencsak fontosnak látszó változáson esett át Koncz István költészete az *Ellen-máglya* kiadása után. Az *Átértékelés*ből éppen a vallomásos, hangsúlyosan lírai versek maradtak ki, azok tehát, amelyekhez az *Ellen-máglya* utáni periódusában a költő majd visszatér. Nem valószínű, hogy szándékos visszatérés ez egy korábbi és korábban szándékosan, vagy

szándék nélkül elhallgattatott lírai beszédmódhoz, sokkal inkább az figyelhető meg a váltásban, vagy változásban, hogy Koncz István kései költészetében kimozdult mind az *Átértékelés*, mind pedig az *Ellen-máglya* poétikai gyakorlatából. Minek következtében költészetében erőteljesen jutott szóhoz a szubjektivitás és ezzel együtt a vallomásosság, a vajdasági írás korábban oly gyakori lírai beszédmódja. A kassákos mondatszerkesztés, az Adyt felidéző erős képek helyett az *Ellen-máglya* után írott versekben a József Attilára és Kosztolányira utaló líraiság uralja a költői beszédmódot, amely váltásnak és változásnak elsősorban poétikai magyarázata van, de értelmezésében, ha jobban ismernénk őket, az életrajzi adatok is közrejátszhattak. Főként az *Átértékelés*be sorolt versekben látható, hogy Koncz István költészetét nem annyira a megfigyelés, főként nem az önmegfigyelés, sokkal inkább a fogalmi látás és képzettársítás uralja, ami nagyon jól követhető e versek különleges mondatfűzésében, abban, ahogyan a szubjektivitás fogalmakba sűrítve újabb és újabb, nagyon gyakran többszörös kötőjelekkel formált fogalmi képekben folytatódik anélkül, hogy a közöttük kialakuló jelentésszinteket az írásjeleken kívül, azonkívül, hogy egyetlen mondatba sűrűsödnek, más is, például, ritmus vagy rím indokolná. Nehezen feltörhető versmondatokban szólal meg ekkor Koncz István költészete. Erős szavakkal, túlfeszített mondatfűzésekkel építkezik az *Átértékelés*, de részint az *Ellen-máglya* című kötetek verseiben is. Fogalmakra és fogalmakba redukálódik így a versbeszéd, és ezeknek a fogalmaknak az irodalmi hagyomány meg egyfajta, a létezés szabadságát védelmező, nagyon szigorú etikai beállítódás a forrása. Ezért ismerhetők fel bennük gyakran mitológiai utalások és mítoszszilánkok, de felismerhetők erősen stilizált, sőt elvonatkoztatott tájképek és „ráírások” is távoli elődök verseire és képeire, főként Berzsenyiére. Egy összehasonlító elemzés láthatóvá tenné, hogy Koncz István ezekben a versekben a szerb és horvát költészetnek nemcsak a versekben említett, tragikus sorsú szerb Branko Miljković és a modernitás egyik alapítójának tekintett horvát Tin Ujević poétikai tapasztalatát követi nyomon, hanem teljes összhangban van az ötvenes, a hatvanas meg a hetvenes évek szerb és horvát költészetének harcaival és törekvéseivel. Nem annyira Vasko Popáéval, mint inkább Miodrag Pavlovićéval, Ivan V. Lalićéval és Slavko Mihalićéval. A két kötet kritikai értelmezéséhez ezért megbízható támpontokat nyújthatna a kortárs szerb költészet szürrealizmussal átitatott újszimbolista irányzata is, amiben jól felismerhető lenne Koncz István fogalmakat mozgató, valójában csak a mellérendelést ismerő egyéni mondatfűzése. És annak poétikai hozadéka.

Az *Ellen-máglya* után született és a kötetekben nem közölt versekben ettől a beszédmódtól távolodik el Koncz István költészete, és erősödik fel benne a vallomásosság, valamint a fogalmak helyett egyre nagyobb teret követel magának a táj, egészen pontosan a Tisza kultusza. Az „egyre elvontabb táj” áll

még az *Ellen-máglya Ártatlan szövegek* című versének negyedik darabjában. Ennek az elvontságnak a helyére lép majd a kései versek közvetlen tájélménye, aminek megrázóan szép példái találhatók a tíz nagy versből álló *Eltűnt idő* című kompozícióban. Múlt századvégi költészetünk elégikusra formált legfontosabb művében. Ilyen képek: „A vadgesztenye már elhullatta barna / gyümölcsét, az őszi verőfény mint / óriás zuhatag, csillámlón zúdult, / s a parti sétány ünneplőn pózoló / fái közt sok eljövendő őszre koccintott / pohárt”. A korábbiaktól erősen eltérő mondatfűzés, lírai élményt tárgyiasító tájkép távol a fogalmaktól és közel a vallomáshoz – ez a poétikai tapasztalat mutatja fel magát e kései verskompozícióban, hasonlóan mint a legkorábbiakban, de azoktól lényegesen magasabb színvonalon.

Van azonban valami, ami ezeken a változásokon túlmenően is szorosan egyben tartja Koncz István verseit. Talán nem okoz meglepetést, ha azt mondom, hogy a forma szigora teremti meg költészetének e ritka tömörszerűségét. Olvasatom szerint valami nehezen meghatározható kötöttség határozza meg Koncz István egész költészetét. Nincs szabályos ritmikája a verseknek, csak itt-ott ismerhető fel bennük, rendszerint sorvégeken, klasszikus metrum, mintha csak Berzsenyi előtt tisztelegne ezzel a költő, akihez többször fordul oda név szerint is, a rímeket szándékosan kerüli, mégis – talán éppen egyéni és különleges mondatfűzésének, a szintaktikai mellérendelések sorozatosságának következtében – klasszicizáló szándék látható meg verseinek strofikus elrendezésében, valóban egyéni, de jól átgondolt központozásában, a sok és sorozatos beékelésben, a nyelvi és grammatikai folytathatóság térszerűségében. Mindezekben a kötöttség rendhagyó jelei ismerhetők fel. Nincs egységes, szabályos ritmikája Koncz István versének, de van a beszédritmustól távol álló grammatikai ritmusa. Ez a nagyon különleges ritmizáltság is éppen a kései versek vallomásosságában látható meg közvetlen közlőről.

A késeiek között a tíz versből álló *Eltűnt idő* című költeményben is, amely először 1989-ban jelent meg a *Híd* novemberi számában, és már akkor feltűnést keltett szokatlan terjedelmével, szorosra fogott megszerkesztettségével, nem utolsósorban éppen különleges ritmizáltságával és – főként – elégikusra formált vallomásosságával, annak nyelvi és nyelvtani alapítottságával. A vers ciklusnak is mondható, miként versciklus József Attila tizenkét versből álló *Eszmélete* is. Nem véletlenül idézte fel bennem Koncz István verse az *Eszméletet*, bár nincs közöttük szó szerinti aznosság, közelségük mégis feltűnő. Ha csak arra utalok, hogy az *Eszmélet* VII. verse említést tesz „a mult szövőszéké”-ről, mégpedig ily módon: „Én fölnéztem az est alól / az ezek fogaskerekére – / csilló véletlen szálaiból / törvényt szőtt a mult szövőszéke”, akkor akár az is megkockáztatható, hogy az *Eltűnt idő* éppen a „mult szövőszékén” készült, amelyen az élet „véletlen szálaiból” szövődik a véletlennek sosem látszó egész élet. Az *Eszmélet* VIII. verse pedig így kezdődik: „Fülett a csend – egyet

ütött. / Fölkereshetnéd ifjúságod; / nyirkos cementfalak között / képzelhetsz egy kis szabadságot – / gondoltam.” Az *Eltűnt idő* első verse szintén a fülelő csendet idézi meg, azt, hogy miként lopakodik „a füstös város körül az este”, majd a fölkeresett ifjúság képei sorakoznak Koncz István költeménye további darabjaiban, de mielőtt a nem szövetszerű, de mindenképpen érzékelhető találkozások és érintkezések nyomát tovább követnénk, meg kell említeni, hogy József Attila verssora, a „képzelhetsz egy kis szabadságot” hallatszik ki Koncz István költeménye első versének zárósoraiból: „nem sejtettük, hogy / ami oly közel volt már, tovatűnt, / mint sellő vagy délibáb: / himnuszos ál-munk, a szabadság.” József Attilánál a „nyirkos cementfalak” között tűnik fel a csupán elképzelhető „egy kis szabadság”, Koncz Istvánnál pedig „hymnuszos” álmoként a már tovatűnő, az elillant „szabadság”. Fontos megegyezés még a két ciklus között, hogy József Attilánál „a mult szövőszeke” „törvényt szőtt”, Koncz Istvánnál, akinek költészetében a törvény az egyik kulcsszó, pedig maga a törvény, az elmúlás, az illúzió- és reményvesztés nem biológiai törvénye mutatja meg magát. Hiszen a költemény mind a tíz versében Koncz István az „ifjúságot” keresi fel, és mind a tíz vers a tovatűnés, a tovatűnt, az eltűnt idő képeivel zárul. Eltérő azonban a két vers között a megszólalás szituációja. Az *Eszmélet* tizenkét verse mind a „nyirkos cementfalak között” hangzik, míg Koncz Istváné a város felett, csendes estén, a reménynek és a szerelemnek még mámoros, ám vesztesre ítélt helyzetében. Ezért erősödik fel Koncz István versében az elégikus hangszín, ezért uralják a költeményt a lemondó, de nem enyhülő szomorúság képei, ellentétben József Attila létösszegző, keményebb, és ezért élesebben felcsillanó képeivel. Ha jelzésértékűen tűnnek is fel az *Eltűnt idő* képeiben az *Eszmélet* nyomai, innen kezdődően el is szakad egymástól a két költemény: József Attiláé végig kitart a létösszegző éles képeknél, míg Koncz Istváné az elégia hangnemét választja, és ennyiben mindenképpen a hagyományosabb poétikát is. Pedig József Attila verse szigorúbban kötődik választott formájához, a nyolcsoros keresztrimes strófikus elrendezéshez, míg az *Eltűnt idő* tíz verse eltérő szótagszámú, rímtelen, nem szabályozott sorokból építkezik. Nem rímel, de szót ejt a rímről. Nem ritmizálható, de ritmusában tetten éri a poézist. Éppen ezért mondható, miként a nyolcvanas években keletkezett legtöbb Koncz István-versről, hogy külső formája szerint minden verse a szabad versek sorába illeszthető, s ebben a hazai magyar költészet domináns versszerűségét követi, azzal a különbséggel, hogy Koncz István szabad versén átüt, áthallatszik sajátos verskultúrája, vagyis emlékezése ritmus- és rímképekre, itt-ott még klasszikus versmintákra is. Ez különösen jól látható az *Eltűnt idő* verselésén. Az eltérő szótagszámú, a kötöttségektől felmentett verssorok majdnem azonos terjedelme kötöttségre emlékeztet, anélkül, hogy bármit a kötöttségek változataiból közvetlenül fenntartana.

Koncz István verselésének e paradox vonása az *Eltűnt idő* kompozícióját a magyar költészet egy másik összegző verse felé fordítja, mégpedig Kosztolányi *Számadás*-szonettjei felé. A vers elégikus hangvétele is Kosztolányié felé közelíti, aminthogy az emlékezés és a halál evidenciájának belátása is a *Számadás*hoz közel jelöli ki a helyét. Az *Eltűnt idő* tehát a költői hagyományválasztás versének is tekinthető: úgy építkezik, hogy különösségét a tradíció felől világítja meg, miközben el is szakad a hagyományos kötöttségektől. Annyiban mindenképpen, hogy többször utal, szó szerint is, önmaga versszerűségére, ezzel együtt Koncznak a szokatlanul termékeny nyolcvanas években keletkezett más verseire is, közvetlenül pedig a korai *Dusanováci rapszodosz gitárjára*: „A régi, régi, búsmívű gitár / megfürösztí szép hangját / az éjben.” Koncz kései verseit a „búsmívű gitár” hangjára szerelte. Az *Eltűnt idő* tíz versét is. A „mult szövőszékén” tehát nemcsak az emlékezés szálaiból készül a vers szöveve, hanem a múlt költészetéből is. Ennek a szövetnek a szála formálják a versben megszólaló én-t, de egyben el is távolítják, hiszen az „eltűnt idő”-ben, mint az emlékezés terepében, rendre felmerül a kérdés, hogy „én lennék az, vagy csak hasonlít rám?” A távolságtartás poétikájának talán legfontosabb jele az én elbizonytalanítása, hiszen innen kezdődően a kései versek én-jének „szép hangjában” a nyelv beszéde, nem az én-é halatszik. A vallomásosság is átrendeződik, inkább lesz nyelvi alapozottságú, mintsem élményközlő. Pedig az elbizonytalanított én megszólalásaiban az ifjúság helyszíneit keresi fel, „apró ivók” félhomályát, amelyben „hagymaszag, gőzölgő babgulyás s az olcsó pálinka kiáradó illatfelhője” lebeg, és ahová még „Domanović, Nušić szelleme visszajárt” (még egy adat Koncz versírása műveltségi háttérének feltérképezéséhez), és ahol valaki, eme elbizonytalanított én, „zizegő papir felett” „vár, egyre vár a beígért csodára”. A folyó „hömpölygő hullámtemetője” mutatja majd meg az emlékezőnek „először” a halottat, s innen tűnik fel első ízben a saját halál képe is, a „vicsorító partok közt”. Ez a kései kép vezethet el Koncz István sokat, most is idézett *A szép Tisza és más* című verse talányos első és utolsó sorának, „A part ellenségem!” megértése felé. A folyó és a part, meg a mindig tökéletes táj versemlékei csapódnak le az *Eltűnt idő* ilyen erős képeiben. Minek alapján az is elmondható, hogy az elégikusan emlékező vers az ifjúság képei, a tovatűnt szabadság-illúziók mellett a saját versekre való emlékezés is egyúttal. A „beígért csoda” elvesztésének képe a hatodik vers végén mutatja meg igazi lényegét: „Eszme s eszmény végül is csupán / egy nagy vízió lesz, tűnt idő, – / egy darabka sosem élt jövő s egy darabka / sosem élt emlék.” A ciklus első versében még „előttünk a jövő, / csakúgy mint a múlt”, és bár már akkor felsejlik, hogy „ami oly közel volt már, tovatűnt”, még nem evidencia a vesztes, majd csak az egymást követő emlékek alakítják át a jövőt és a múltat sosem élt jövővé és emlékké. Itt történik meg az elbizonytalanított én visszavonása, és innen kezdődően

az *Eltűnt idő* további verseiben, a megkopott természet képei, a télideji gyerekkori emlék felidézése során még egy időre elhalasztást nyer magának a versnek az én elbizonytalanításával együtt történő felszámolása, ami majd a cikluszáró tizedik versben fogalmazódik meg. Közben a személyes élmények, a gyerekkori élmény felidézésén átsugárzik a történelem is, a „harsány felszabadulás, véres represszió” élménye. A visszavont én „sosem élt” jövője és múltja háttéréből előjön a véres történelem, jelezvén, hogy Koncz István verse a személyes számadást és eszméletet, a saját emléket nem választja le a történelemtől, mert a nagy vers, amilyen az *Eltűnt idő*, sohasem ártatlan vers. Ezért mondhatja ki a verssorozat tizedik verse, hogy „az eltűnt idő s a mű” „menti a verset”, s azt is, hogy „nem az ideálok, hanem a fantomok halhatatlanok”, meg hogy „a világ nem élheti túl a maga emelte panteont”. Egykor még, a korai *Idill* című versben, „sebhelyes órák száműzték így, valamilyen / igazság nevében, lelkiismeret-szigetre / bennem a verset”, most már a „szorongó lelkiismeret” „ad vissza mindent az időnek: / illúziót vagy hitet, tetten ért poézist / s a banális életet; csak ez maradt”. A halál maradt, azt mondják, a halált mondják az *Eltűnt idő* zárószorai: „Az égen hunyorgón csillagok cikáznak felettünk, / álom és valóság hangtalan hull velük, / s a kiégett vidék lassan, észrevétlenül, / mint emlék a képzelet peremén, az időben, / éjben elmerül.” Az a költő emlékezik így, aki József Attilával együtt „tudja, hogy az életet / halálra ráadásul kapja”.

Koncz István verskompozíciója címében Marcel Proust nagyregényét is megszólítja. Kötődéseinek jól látható szálaiból szövi meg újabb költészetünk egyik legfontosabb versszövegét.

Jó, hogy Koncz István versei immár egy helyen olvashatók, aminek csak örülni lehet, attól függetlenül, hogy ha már címében „összegyűjtött” a kiadvány, akkor az alaposabb szövegkritikai megmunkálás igazán ráért volna, aminthogy a kiadástörténet teljesebb adatai, de még az életrajz akár vázlatos tényei sem terhelték volna meg túlságosan.

Lennert Géza: *Íves formák* (részlet)

Lenner Géza: Vakablakok